

O stručnim nazivima u pomorstvu

UDK 656.61.001.11

Vjerujem, zapravo, u budućnost jedara kao sredstva propulzije sportskih čamaca i manjih brodova za razonodu; još više od toga uvjeren sam u preporod i razmah zračne propulzije, pomognute suvremenim tehničko-tehnološkim dostignućima, u trgovačkoj mornarici također, dakle u ekonomske svrhe najizvornije. U okviru naslova želim iznijeti makar samo djelić iz izvanredno bogate riznice tisućljetnog hrvatskog pomorskog nazivlja, s posebnom željom da se to narodno blago ne zapostavlja i ne zaboravi.

Svojedobno sam posegnuo za knjigom Priručnik za brodogradnju, u redakciji pok. prof. A. Armande, izdane u Zagrebu 1951. U poglavlju o jedrilju našao sam takvo obilje naših narodnih izraza za sve moguće dijelove i elemente opreme jedrenjača da sam se, ponovno, i začudio i zadivio. Isto mogu reći i za dotične priloge P. Mardesića i V. Karabaića u Pomorskoj enciklopediji kao i za knjigu Aerodinamika jedra i vještina regatnog jedrenja, u prevodu Zage i Zvonka Jurišića. Ujedno bih čitaoce ovih redaka uputio na te izvore. Naći će tu ne samo mnoštvo lijepih izraza i naziva, nego i poučnih podataka, interesantnih za svakog jedrilčara i pomorca.

Evo sad nekoliko riječi o kompleksnim pojmovima — snast, oputa i vrv. Što je to snast broda? To je sveobuhvatni pojam za sve one elemente brodske opreme koji neposredno, ili posredno, služe za nošenje jedara. U snast, dakle spada ponajprije jarbol, zatim deblo, fiksna i pomična užad, koloturnici, okovi.

Oputa je dio snasti, i to onaj dio, koji obuhvaća svu nepomičnu, fiksnu užad. Oputu čine sva užeta kojima se oputani i pripeti dijelovi jarbolja, a ne prolaze kroz žabe. U oputu, dakle spadaju pripone, priponice, leto, zaputke.

Vrv je pomični dio snasti. Tu spadaju uzde,

uzdice, praće, priteg, zatim općenito užad za pokretanje i skupljanje jedara. Pomični koloturnici također spadaju u vrv.

Osnovni dijelovi opute jedrilice vide se na slici 1. To su: zaputka, pripone i leto. Od ova tri izraza najčešće se čuje za pripone. Pače mnogi za zaputku kažu: krmena pripona, a za leto — pramčana pripona. Broj bočnih pripونا uvijek je paran, ima ih najmanje dvije, ili više. Leto može biti samo jedno, jednostruko, dok vrlo često imademo dvije zaputke, osobito kod širokih krma.

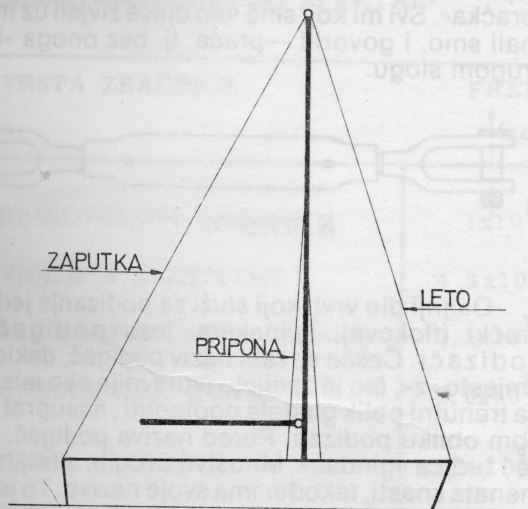
U užetima opute mogu opstojati samo vlačne sile. Pripone na strani privjetrine napregnute su na vlak, rastezanje, dok su na strani zavjetrine neopterećene stojeći mlohavo. Donji dio ovako pripetnog jarbola može biti zglobovno spojen za palubu broda, ili ukliješten (upet).

Ukoliko ne želimo imati nikakve opute, tj. slobodni jarbol kao kod Finn-yole primjerice, onda donji dio jarbola mora biti obvezatno upet. Sporedno je da li je pri tome jarbol okretljiv ili fiksna. Jarbol bez opute morat će biti znatno jače dimenzioniran, jer je savijanje i sile jače. Takvi jarboli dolaze u obzir samo kod manjih jedrilica.

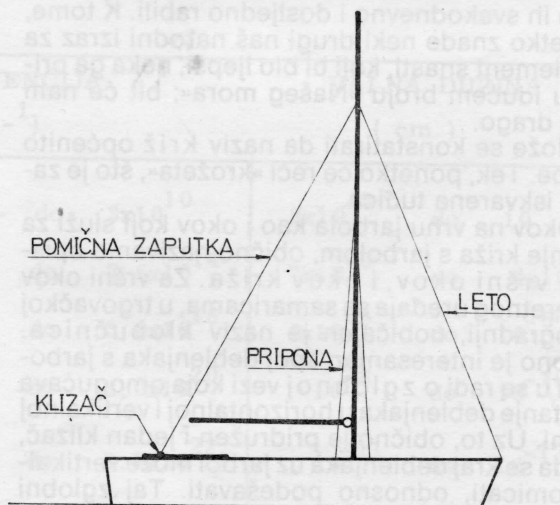
Jedan od elemenata opute kojeg se često spominje, odnosno susreće, jest stezalica ili stezaljka. Stezalica predstavlja posrednu vezu između pripone i palubne fiksne uške, a služi za fino podešavanje ukupne duljine pripone. U tu svrhu na krajevima stezalice su matice s protusmjernim narezom u koje ulaze odgovarajući svornjaci.

Od stezalice treba razlikovati ručno vitlo za pritezanje uzdica prečke ili floka. Ovo izričito navodim jer se često, pogrešno, vitlo naziva stezalicom.

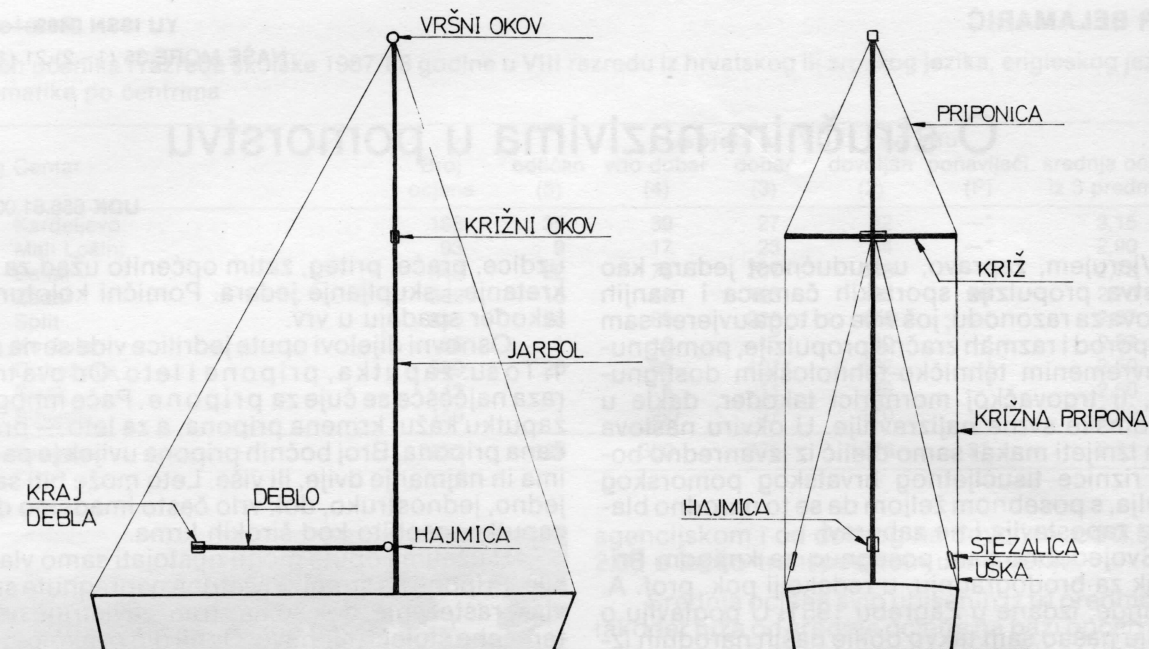
Neke jedrilice, kao »L 5« na primjer, imaju pomične zaputke (patarac). Neke, veće, imaju fiksne i pomične zaputke usporedo. Pomični za-

Slika 1

Slika 2

Slika 3

puci danas se sve više napuštaju, jer otežavaju rukovanje jedriljem. Pri jedrenju samo je zaputka na strani privjetrine nategnuta, dok je druga opuštena. U tu je svrhu donji kraj zaputke spojen s jednim klizačem. Taj se klizač može pomicati po jednoj metalnoj traki ili šini, koja je obično od mjedi ili od nezardivog čelika. Tu nije potrebna stezalica, jer se klizač može slobodno pomicati i fiksirati na željenom mjestu po potrebi.

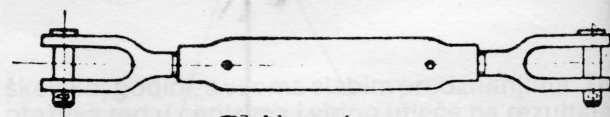
Na slici 3 istaknut je jarbol, deblo ili deblenjak te križ s okovima. Umjesto naziva deblo ili deblenjak češće se čuju tuđice: lantina i bum (potonje od engl. boom). I ovdje bi trebalo dati prednost domaćim nazivima, makar kod velikih jedrilica, gdje se i radi o fizički većim elementima te je utoliko izraz deblo ili deblenjak nešto primjernije. Inače, navikli smo rabiti jedan od dva potonja naziva, lantinu češće, pak nam stoga izgledaju ljepši te smo sigurni da će nas svatko razumjeti kad ih izgovorimo. Ipak, radi se tu o samoj navici. I naši narodni izrazi bili bi sasvim razumljivi i skladni ako bismo ih svakodnevno i dosljedno rabili. K tome, ako netko znade neki drugi naš narodni izraz za ovaj element snasti, koji bi bio ljepši, neka ga priopći u idućem broju »Našeg mora«; bit će nam svima drago.

Može se konstatirati da naziv križ općenito svi rabe. Tek, ponetko će reći »krožeta«, što je zapravo iskvarena tuđica.

Okov na vrhu jarbola kao i okov koji služi za spajanje križa s jarbolom, obično nazivamo opisno, tj. vršni okov, i okov križa. Za vršni okov kod teretnog uređaja sa samaricama, u trgovačkoj brodogradnji, uobičajen je naziv klobučnica. Posebno je interesantan spoj deblenjaka s jarbolom. Tu se radi o zglobnoj vezi koja omogućava zakretanje deblenjaka u horizontalnoj i vertikalnoj ravnini. Uz to, obično je pridružen i jedan klizač, tako da se kraj deblenjaka uz jarbol može vertikalno pomicati, odnosno podešavati. Taj zglobni spoj deblenjaka s jarbolom obično nazivamo ležajem deblenjaka, ili kraće: hajmica. Potonji naziv dobro je uveden u trgovačkoj brodogradnji i po-

morstvu i doista ga se može preporučiti svim jedrilčarima. Ovi okovi pokazani su na slici 3, po položaju i shematski.

Na stražnjem kraju deblenjaka nalazi se okov koji služi za privezivanje stražnjeg dijela jedra i uzda. Zato se još naziva uzdeni обруč ili lučnjak. Preporučio bih potonji izraz jer je kraći, češći i precizniji. Za pritezanje deblenjaka služe uzde. Po svojoj funkciji, one su dio vrvi. Pored ovog domaćeg izraza, također se i češće čuje naziv »škote«. To je udomaćena tuđica te nije »grijež« koliko se rabi, no ipak bi se moglo vraćati i osnaživati naš izvorni naziv uzde. Prečku (flok) također pritežemo uzdama. Analogno deminutivu »škotine«, koji je pretežno u uporabi, ovdje bi mogle stajati uzdice. Špinaker također imade svoje uzde. Pri tome, onu uzdu kojom pritežemo deblenjak (tuđ. tangun) špinakera nazivamo praća. To je zaista naš pravi narodni naziv, koji nam je inače poznat i po jednoj drugoj svrsi, ali sličnoj funkciji. Napominjem da se ispravno kaže praća, a ne »pračka«. Svi mi koji smo kao djeca živjeli uz more znali smo, i govorili — praća, tj. bez onoga »k« u drugom slogu.

Slika 4

Daljnji dio vrvi, koji služi za podizanje jedara, prečki (flokova), špinakera, jesu podigači ili podizači. Češće se rabi naziv podigač, dakle »g« umjesto »z«, što je zacijelo ispravnije ako mislimo na trenutni oblik glagola podignuti, nasuprot trajnom obliku podizati. Pored naziva podigač, čuje se i tuđica »gindac«. Mnoštvo drugih, sitnijih elemenata snasti, također ima svoje nazive. To je lakše, a i zornije, pokazivati slikom ili crtnjom nego opisivati riječima pa ćemo tako u nastavku i učiniti.